

ВАЛЕНТИН МОРОЗ

**СЕРЕД
СНІГІВ**

~ ЕСЕЙ

СІДНЕЙ, 1971
КОМІТЕТ ОБОРОНИ І ДОПОМОГИ УКР. ПОЛІТИЧНИМ В'ЯЗНЯМ
АВСТРАЛІЯ

Валентин МОРОЗ

СЕРЕД СНІГІВ

Есеї

diasporiana.org.ua

Вогонь на сніг і мерзлоту

Обкладинка Левіда Денисенка

Додатки:

Вогонь і сніг на мерзлоту. В. О. (Замість передмови).

Промова І. Дзюби в 30-ліття народження В. Симоненка в 1965 р.

Заява І. Дзюби з 2 грудня 1969 року.

Ігор Калинець: Із поезій, присвячених

Валентинові Морозові

Сідней 1971 р.

Комітет Оборони й Допомоги Українським Політичним В'язням

АВСТРАЛІЯ

Есей «Серед снігів» Валентина Мороз — це одна з найталановитіше написаних публіцистичних речей в Україні. Сила цього есею не в стилі, а ідейній актуальності й гостроті, у сміливості, з якою автор приступає до розв'язки найважливішого життєвого питання, що стоїть перед українським народом: що робити в умовах тотальної русифікації для національного самозбереження? Як рятуватися від національної смерті?

В есеї «Репортаж з заповідника ім. Берії» було намальовано страшну картину терору, в якому жило в сталінські часи населення Советського Союзу, та картину тієї мерзлоти, яка залишилась по Сталінові після споглядної «відлиги». В. Мороз адресує свій есей депутатам Верховної Ради УРСР, закликаючи їх відібрати від КГБ ту силу і владу, яку цьому органу терору знову дано. Очевидно, що це звернення до «представників» (до речі, вибраних голосуванням) не могло дати ніяких позитивних наслідків.

Виникає питання: що робити, до кого звертатися? Насильній денационазації українського народу треба щось протиставити. Валентин Мороз спостерігає за селом Космач на Гуцульщині і знаходить у селян потрібне: дух опору. Космачани стараються, скільки можуть, зберегти свою самобутність, свої традиції, мистецькі скарби, свою віру. Вони стають до змагання зі спробами їх духово обікрати, що виявляється в намаганні відібрати назад позичений іконостас.

Опір космачан стає вказівкою, що треба робити в умовах всебічної жорстокої русифікації. «Хроніка опору» підносить на п'єдестал непокірний дух українського села. Завдання української інтелігенції — «перестати бути байдужими спостерігачами таких бастионів українського опору, як Космач».

Цей заклик до української інтелігенції — не бути байдужими до того, як русифікаційна сила руйнує бастиони українства, набирає незвичайно виразного звучання в есеї «Серед снігів». Існують далі мерзлота й сніги. Але сніги страху й байдужості треба розтоплювати. Ще в «Репортажі з заповідника ім. Берії» В. Мороз згадував про крижану атмосферу, в якій не могла зародитися й розвинутиися ніяка незалежна від деспота людська думка.

Есей «Серед снігів» є ніби продовженням і підсумком сказаного в двох попередніх есеях, лише в ньому автор іде далі в питанні опору беззаконності й денационалізації України. Він висуває потребу не якогось протисовєтського терору, а в межах конституційних прав опору національно свідомих сил і вказує на потребу організаційного й духового проводу.

В Україні далі діє могутній, хоч і не такий всесильний, як за часів Сталіна, терор КГБ. Але появились люди, які не бояться: вони виступають проти беззаконня і готові прийняти за це кару, готові на всі муки. Це одержимі, якими заволоділа віра в потребу боротьби і жерт-

4

ви.

Сила цих одержимих у непохитності, в умінні стати прикладом для інших.

«Людям потрібний цей приклад, — пише В. Мороз, — не тому, що без нього не можуть скласти уявлення про істинне громадське діяння, а тому, що їм потрібна певність, що і сьогодні таке героїчне діяння можливе, і сьогодні воно не безплідне».

Ці люди — будителі; вони кидають іскри одержимости на сніг байдужости і в морозну атмосферу страху. «Квіти, посіяні на сніг, гинуть, але не всі. Але іншого виходу нема! — пише Мороз. — Для нації, що сотні років живе в льодовиковому періоді, в умовах постійної зими, це єдиний вихід: «буду сіять квітки на морозі».

Та й сама Україна — це квітка, що виросла серед снігів».

Щоб боротись за Україну, треба збільшувати коло свідомих українців. З байдужих людей свідомих українців мусять творити апостоли. «Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні, а не ситі пристосованці — «реалісти» з їх аргументами! — пише В. Мороз. — Ні один духовий переворот не відбувся без апостолів. Сучасне українське відродження також не можливе без них».

Сам Валентин Мороз став одним з цих апостолів. Можливо, найголовнішим з них, бо не побоявся прийняти на себе жорстокого засуду злочинних винищувачів українського народу. 9 років тюрми і 5 років заслання за межами України, до яких було засуджено 18-19 листопада 1970 року в Івано-Франківському обласному суді, свідчать про те, що ворог України високо оцінив вартість праці талановитого українського історика й публіциста.

Національно свідомо українська інтелігенція високо цінить силу таланту й громадську відвагу Валентина Мороза. Це чи не найкраще висловив поет Ігор Калинець у поезії «Тренос» із збірки «Підсумовуючи мовчання», присвяченої В. Морозові:

З любови до нас
Прийняв на себе
Таку страшну
Кару,
Щоб спасти нас
Від найбільшого
Гріха
Байдужости
До вогню.

Мова іде про вогонь, яким треба знищувати мерзлоту, в якій нещадні русифікатори, винищувачі українського народу, тримають Україну, щоб її навіки заморозити.

В. О.

Полемічний есей п. н. «Серед снігів», що його тут публікуємо, поширюється на рідних землях як один з документів захальвної літератури. Його авторство приписують українському історикові Валентині Морозові. Російськомовна «Хроніка поточних подій», ч. 14 від 30 червня 1970, серед інших писань В. Мороза згадує також «Серед снігів».

Як відомо, Мороз був арештований уперше восени 1965 року, під час тодішніх масових арештів української інтелігенції. У січні 1966 року його засудили на п'ять років ув'язнення, по чотирьох роках звільнили, але 1 червня 1970 арештували вдруге і в листопаді того ж року засудили на дев'ять років в'язниці.

«Серед снігів» віддзеркалює широку дискусію, яка ведеться сьогодні в колах українських патріотів на рідних землях про зміст, характер і тактику самооборони нашого народу проти тиску русифікації та грубого топтання природних прав українців бути господарями на своїй рідній землі. Безпосередньою спонукую для написання цього есею стала, як видно з його змісту, заява Івана Дзюби на засіданні президії правління Спілки письменників України в Києві 26 грудня 1969, яка була надрукована у газеті «Літературна Україна» від 6 січня 1970. Текст Дзюбиної заяви був передрукований у січневого числі нашого журналу за 1970 рік. Як відомо, свою заяву Іван Дзюба написав з приводу поширення на Заході його праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

Березень 1953 року. Москва.

Спресовані гурми ридяючих людей, тиснява... Всі пруться до гробу померлого Вождя. Десятки задушених, затоптаних під ноги...

Не один іноземець, випадковий свідок «всенародного горя», подумав: мабуть, років сто треба, щоб вивітрився цей фанатизм. Але чекати довелося не довго. Через три роки Вождя (мертвого!) прив'язали до ганебного стовпа і оголошили злочинцем. І... ніхто не гавкнув. Звичайно, обурюва-

лися, але на печі... Ніхто не самоспалився, ніхто не відрубав собі навіть мізинного пальця. А де ж фанатики — ті, що недавно пхалися до священного гробу? А їх, виявляється, не було. Були сонні шкапи, які й не помітили, що їх завернули і женуть в інший бік. Фанатизм виявився *налоскотаним*. Фалшиві алмази від справжніх тепер відрізняють легко. Відрізнути справжні емоції від налоскотаних — важче. Налоскотавши себе, можна викликати не тільки штучний сміх. Так само викликають штучний трагізм, фанатизм. Найбільша таємниця сталінської доби полягала в тому, що, незважаючи на «потрясаючі клятви» у «відданості», «вірності», «готовості», вона не мала нічого крім нігіліста — людини, яка не вірила ні в що. Тобто шкапи думали, що вони дійсно віддані, «вірні», «готові». Вони переконали себе в цьому (найлегше переконати себе). Але все це було налоскотане.

Не можна без кінця випускати грошові знаки — бо знеціняться. Не можна без кінця напихати в людську голову слова — бо наслідком буде та ж сама девальвація. Девальвація слова — основна моральна проблема, яку залишила по собі сталінська доба. Епітети вищого і найвищого ступенів, знаки оклику, заклички, виклики — усе це досягло такої концентрації, що зникли будь-які реальні критерії. Величезна, до краю надута повітряна куля, описана крикливими лозунгами, відірвалася від землі і попливла. І сам вождь вже не відав, де він опиниться і які вітри керують ним.

Ніхто не вірив ні в яку реальність — ні в реальність зобов'язань, взятих колгоспним бригадиром, ні в реальність оцінки, даної критиком свіжонадрукованої поеми. Витворилося два світи — остаточно диференційовані один від одного. Перший складався з буднів, де люди надихались не то, що без героїзму, але й без елементарної порядності. І був ще другий — світ кіно, книжок, де молодогвардійці співали арії перед шахтою, у яку їх мали скинути через п'ять хвилин. Молодотвардійці, — як і все інше, що потрапило в цей надутий, нереальний світ — мусіли також стати нереальними.

Ніхто цього вголос не казав, проте увесь час закрадалася сумніви: а чи справді існували молодотвардійці з їх подвигами? Чи це, може, така сама «липа», як цифра урожайності в колгоспі, як відсоток успішності в школі, як кількість прочитаних лекцій у товаристві «Знання». «Акулов не б'є» — ця логіка надто тверезого малюка з книжки Чуковського стала негласним кредо. Міщанин дуже любив смакувати сенсації, що Олег Кошовий (ви чули!) зовсім не вбитий, а живе в Західній Німеччині, і що взагалі все це «брехня».

Девальвація слова потягла за собою жакливу девальвацію всіх понять. До розряду вигаданих потрапили мета, ідеал, героїзм, подвиг. Міцно відгороджений своїм нігілізмом від усього духовного, «трудящийся» викинув за борт усе. Про Тичину знали тільки, що він «пише вірші, та все гірші». Що можна було сказати про геніальність Тичини в умовах,

коли саме поняття геніальності ніхто вже в серйоз не сприймав, коли геніальність асоціювалася з Дем'яном Бедним, коли її чіпляли до штанів кожного комісара.

Для України трагедія стала подвійною — як для всіх «націоналів» Радянського Союзу. Бо такі поняття, як нація, патріотизм, рідна мова, Вітчизна, теж потрапили до реєстру «вигаданих», «книжних» речей. Людина, яка не вірила ні в що, мусила збайдужіти і до України.

І от на це холодне згарище, де вже навіть попіл давно розвіявся за вітром, прийшли шестидесятники — «Симоненкове покоління». Не все було вартісним і глибоким у їх перших творах. І все ж прихід їх був — епохою. Бо вони повернули втрачену вагомість словам і поняттям, заставили людей знову повірити у реальність духовного світу. Це був справжній подвиг: в атмосфері тотального зневір'я у щось повірити. І запалити вірою інших.

«І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу героїчної громадської поведінки. Людям потрібен цей приклад не тому, що без нього не можуть скласти уявлення про істинне громадське діяння, а тому, що їм потрібна певність, що і сьогодні таке героїчне діяння можливе, і сьогодні воно не безплідне».

Ці слова Дзюби про значення Симоненка є фактично оцінкою ролі шестидесятників в цілому. Кожна епоха мала таких будителів, що відроджували слова і поняття після девальвації, надавали їм знову живого змісту. Моральне омертвіння спричинилося не лише «культами» на зразок сталінського. Воно настає періодично в міру того, як духовність старіє, вичерпує себе і вкривається зроговілим панцером. Так було з пізнім Римом, у якого сума старих моральних приписів, оперта на релігії Венери і Юпітера, перестала бути зобов'язуючою, зробилася формальною, у якому не було вже Муція Сцеволи, що спокійно поклав руку на вогонь.

Рим оновили християни. Що ж дало силу неписьменному, християнинові з його найвними проповідями перемогти римського філософа, обтяженого вантажем грецької і догрецької мудрості? Може християнський проповідник знав щось таке, чого не знав римський філософ? Ні, справа не в цьому. Філософ знав більше, ніж християнський проповідник. І взагалі: суттєва різниця не в тім, що один знає, а другий не знає. Суть — у градусі емоційності, з якою людина ставиться до тієї чи іншої істини. Один просто знає це. Другий живе цим. Для одного дана істина є просто інформацією, знанням. Для другого — *откровеніє*, без якого життя втрачає сенс. Істина, розігріта в душі до певного «градуса», стає цінністю. Знання переростає у віру. І тільки тоді людина починає жити. Леся Українка називала цей стан ОДЕРЖИМІСТЮ.

ОДЕРЖИМІСТЬ — це не художність. І не науковість. І навіть не публіцистичність. Одержимість — це зовсім окрема субстанція, необхідний поряд з іншими компонент для

повноцінного духовного життя. Можна мати чудові руди — але вони ніколи не перетворяться у сплав, не оживуть без необхідної температури в печі. Можна мати великі духовні скарби — але їх просто не помітять, доки не візьметься за них одержима людина і не розтопить їх в горнилі своєї одержимості. Фінський загал не знав, чим він володіє, доки Леннрот не зібрав епос «Калевала» і не показав усім, що це таке. Був Тичина і були його геніальні вірші — але з таким скарбом у руках, він не мав сили зробити Українцями навіть найближчих, виховати їх так, щоб вони розмовляли українською мовою. Чого ж забракло? На холодній волі, присиптаній сибірськими снігами, не було вже жодної іскри одержимості — жодної з тих, що розліталися колись золотими водоспадами і розпалили пожежу українського відродження двадцятих років. А Симоненко чи Вінграновський одним доторком пробуджували в людях заснулу українську душу, робили їх живими.

Це й була місія шестидесятників: принести в замерзлу українську дійсність іскру одержимості. Без неї не мав сили навіть Шевченко. Його читали і не помічали...

Маленький гурт людей у Києві розбризкував іскри на цілу УКРАЇНУ і де вони падали — відразу танув довголітній лід байдужості і нігілізму. Кожне слово їх палахкотіло одержимістю, фанатичною ненавистю до холодних і слизьких, фанатичним бажанням прискорити кінець льодовиковому періодові на Україні.

Ви — крикуни пихаті й тлусті,
Хабарники, набиті лоем,
Що кланяєтесь лангусці
І ходите на збори строем.
Ви пузаті, ченці без віри,
Ви спекулянти слизькохвості,
Ви барабани товстошкірі
Напнуті на ідейні кості.

І головне — лавіну нічим було спинити. Усе, що виставляли проти цих людей, будувалося з льоду, — а лід ментально танув від їхніх іскор. Найбільшим сюрпризом минулого десятиріччя було те, що арешти 65-го року не загальмували, а прискорили сучасне українське відродження. Ера Великого страху минула. Арешти не злякали, а викликали грандіозне зацікавлення — не тільки на Україні, але й у цілому світі. Репресувати декого в сучасних умовах означало створити йому ореол, зробити мучеником (незалежно від того, мучиться людина чи ні).

Це був прорахунок... і помилку негайно кинулись виправляти. Випустили із в'язниці Івана Світличного — хоч і вважали його «головним». Тактику змінювали на ходу. Не вдалось залякати? — значить, треба скомпрометувати і розчарувати. Першим досягненням в цьому напрямі

була стаття І. Драча в «Літературній Україні».* Потрібно було, щоб Драч публічно почитив чоботи Полторацькому. Це міг зробити будь-хто, кандидатів не бракувало, але хотіли, щоб саме Драч або хтось з його кола. Потрібно було вбити легенду про шестидесятників — якісно нових людей, показати, що нічого нового в них нема, що Драч може писати такі самі пасквілі про «націоналістів», як і Тарас Мигаль. Потрібно було вбити віру, окриленість, загасити іскру одержимості і повернути людей знову у стан жовчного нігілізму. Потрібно було забрати в людей приклад, що їх зігривав, переконати, що їхній бог — це зовсім не бог, а бутяфорія. Іван Дзюба оголосив бойкот Драчеві після цієї статті в «Літературній Україні». Одержимий не міг зробити інакше.

І тепер я згадую цей факт, читаючи заяву Дзюби у тій самій «Літературній Україні»,** багато в чому подібну до статті Драча. Ті ж самі лайки, начерпані з лексикону полторацьких («провокаційна маячня», «політиканське суеслов'я»), така сама анафема «націоналістам»... Сумніву нема: слизькохвості можуть поздоровити себе з новим успіхом.

Читав я аргументи, викладені Дзюбою, слухав також захисників його заяви. Слухав і дивувався: яке це все дрібне і не суттєве... Серед причин, наведених захисниками заяви, висувуються й такі: якби Дзюба не написав заяви — зняли б з друку його переклад, що має ось-ось вийти. Виключення його із Спілки автоматично потягло б за собою втрату роботи. Ну, що ж, коли це серйозні причини — в такому разі необхідно відмовитись від будь-яких планів. Кожний крок, кожний новий твір, де є хоч які-небудь відхилення від канонів бідного Дем'яна, автоматично тягне за собою більші чи менші неприємності. І хто хоче уникнути їх — мусить взагалі скласти руки і нічого не робити.

Основний гріх, який приписують захисники Дзюбиної заяви нам, її противникам, — це донкіхотство, відсутність реалізму. Ну що ж, тут нема навіть необхідності відповідати власними аргументами. Можна взяти їх з Дзюбиної промови, виголошеної у 1965 році, коли він ще був іншої думки про донкіхотів і про «реалістів»:

«В той час, як вони були великодушними реалістами, добре знали, що можна і чого не можна, яке діло випрашне, а яке програшне, — в цей час, в їхню добу торгошеської тверезості Василь Симоненко був безнадійним донкіхотом, кажучи словами Лесі Українки, відмовлявся визнавати т. зв. «історичну прірву» за прірву реальну і вимагав зовсім неможливого: „Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою го-

* Надрукована в 57 числі, від 22 липня 1966 п. н. «О, будьте прокляті ви ще раз! Відповідь панові Кравціву і Ко». — Ред.

** Надрукована повністю в тексті звідомлення «У президії СПУ», що було вміщене в «Літературній Україні» ч. 1, від 6 січня 1970 року. Передрукована в «Сучасності», ч. 1 (109), січень 1970, стор. 79—80. — Ред.

ворю», — а з ким він говорив — звісно, і все; ой, як неможливе і як безнадійне це з точки зору вченого і премудрого поросяти».

«З точки зору вченого і премудрого поросяти» найбільшим божевіллям був виступ Дзюби у кінотеатрі 4-го вересня 1965 р. Це був апогей донкіховства: у розпалі арештів виступати з протестами. «Торгашеська тверезість» диктувала інше: сиди, мовчи і радуйся, що не перехопили всіх. Але «безнадійно-донкіхотський» Дзюба і на цьому не заспокоївся. Він ще пустив у світ свою книгу... і от виявилось, що це донкіхотство дало більше користі, ніж «реалізм» усіх премудрих поросят, разом взятих. Якось так виходить, що найкраще ростуть квіти, посіяні на морозі. Найменше простуджуються ті, що не зважають на погоду, що самі для себе є погодою. Парадокс тут чисто зовнішній. «Реаліст» і одержимий репрезентують собою не логіку і нелогічність. Вони просто є репрезентантами двох типів логіки. «Реаліст» послуговується куцою, приземленою логікою сьогоднішнього дня. Але втім то й річ, що майбутнє будується за іншою логікою — логікою завтрашнього дня. І віднайти її може тільки одержимий. Усі відкриття, усі винаходи, все нове — справа рук донкіхотів. Не завжди одержимі намагаються стежку в майбутнє — часом збиваються на манівці. Але з обережністю «премудрих поросят» взагалі не зрушиш з місця. Не всі квіти, посіяні на морозі, ростуть. Більшість гине. Але іншого виходу нема. Для нації, що сотні років живе в льодовиковому періоді, в умовах постійної зими, це єдиний вихід: «буду сіяти квітки на морозі». Та й сама Україна — це квітка, що виростає серед снігів. Україна — це квітка — ломикамінь. Українська живучість — це аломізм, ірреальність, парадокс, якщо користуватись логікою «реалістів» — так само, як і цвітіння білочки (едельвайс) на крижаних вершинах. Україна живе завдяки іншій логіці — логіці одержимості. Тільки одержимий міг бути українцем в умовах Києва чи Харкова у 19-му столітті, коли Україна вважалась неіснуючою, похованою. Тільки одержимий може бути українцем у цьому ж Харкові тепер, коли «премудрі поросята» переконані, що всі нації незабаром зіллються в одну і що України в наступній семирічці вже не буде. «Реалісти» на Україні ніколи не були українцями — вони неминуче ставали малоросами. Біймося, як вогню «реаліста», коли хочемо бути українцями! З точки зору «реалістів» українська справа завжди була безнадійною. Тому й робили її завжди ті, що сказали собі: «без надії сподіватись», ті, що не злякались «безнадійної» реальності і вперто йшли за своєю мрією, «так, як Ізраїль йшов за стовпом огняним».

Для нас вже стало традиційним нарікати на свою слабкість. Насправді ж Україна показала унікальний приклад сили. Інші народи в наших умовах давно зникли, стали

Провансом.¹ А ми — витримали! Яка ще заборонена мова дала таку багату літературу? Твердість українського характеру мусить бути справді не абиякою, коли й Росіяни, і Польяки сказали незалежно одні від одних те саме: «Упрям как хохол» і «Uparty jak rusin».² Це й є основою дивовижної української твердості знаходити силу і надію в собі, бути незалежним від зовнішніх джерел сили і надії. Заповідь Григорія Сковороди — «шукай все в собі!» — знову й знову оживає в українцеві. Єговість запитав Левка Лук'яненка у мурдовському таборі: «А ти впевнений, що твоя Україна вічна?» Той відповів: «Ні, не впевнений, бо в таких речах ніхто не може мати певності». Єговіст зареготався і зробив висновок: «То ти навіть не знаєш, за що борешся. От я знаю, що ми, свідки Єгови, здобудемо вічне життя. А що ти знаєш?». І тоді Лук'яненко сказав: «коли б я був єдиним українцем на світі — я й тоді боровся б за Україну». Вже кілька сторіч українська живучість тримається саме на цій логіці. Українців, які б не любили Україну — мізерна кількість. Українців, які хотіли б зниження України з лиця землі — ще менше. Люди русифікуються не тому, що не люблять України або не хочуть її. Люди русифікуються тому, що їм не вистачає сили повірити в Україну, зберегти віру в гідотній атмосфері Харкова чи Одеси, де «убрання в мову, як в одягу — не ганьба, не жах, а норма». Їм треба — прикладу. «І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу...»

Не всі відкрили щось нове для себе у книзі Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». І все ж книга ця стала для всіх відкриттям. Що з русифікацією треба боротись — це знали. Але цього було не досить. Треба було ще побачити реальну людину, яка реально бореться проти русифікації. Потрібна була іскра, щоб запалити в людині давно готове багаття. Якраз у цьому сенсі Дзюби та інших шестидесятників — у тій іскрі одержимості, яку вони принесли в заморожену українську дійсність. Саме тут потрібно шукати відповіді на питання, чому навіть деякі порівняно невеликі факти і події 60-их років збудили таке велике зацікавлення і викликали такий гучний резонанс. Люди шукали у книзі Дзюби не аргументів — вони шукали там віру, заряд одержимості. Зовні виглядає так, ніби людину спочатку переконують, а потім вона починає вірити. Насправді ж це буває навпаки: спочатку людина спалахує, заражається вірою — і тільки потім підбираються аргументи для готового переконання. Аби повірити — аргументи знайдуться. Часом наївні — але то вже не грає ролі.

¹ Цікаво, що Луначарський називав Прованс «Французькою Україною», бажаючи підкреслити однакові умови, що випали на долю обох народів. Україна в цих умовах вижила, Прованс перестав існувати як нація, опустився до рівня французької провінції. — (Прим. автора).

² «Впертий як русин» (тобто українець). — (Прим. автора).

Огляньмося навкруг: чи багато у зрусифікованому, погрошеному Києві свідомих Українців? Збільшувати їх коло — це і є реально боротись з русифікацією. Без цього наша праця втрачає сенс. І от стоїть перед нами зрусифікований, зруйнований Українець, людина без власного «Я». Чим пробудити в ньому приспану українську душу? Аргументами? Не було ще випадку, щоб апостол навернув будь-кого в свою віру аргументами. І риторика, і красномовство тут безсилі. Християнські апостоли не мали ні того, ні другого.

«Обмежені, вузькі, неосвічені, без будь-якого досвіду у справі пропаганди, учні Ісуса були у повному розумінні слова маленькими людьми». «Мова авторів Нового Завіту бідна до такої міри, що у кожного є свій власний маленький запас слів», — пише про них Ренан (Е. Ренан: «Апостоли»).

І ці темні люди без досвіду за короткий час зробили Римську Імперію християнською. Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні, а не ситі пристосуванці — «реалісти» з їх аргументами! Ні один духовний переворот не відбувся без апостолів. Сучасне українське відродження також не можливе без них.

Сенс таких постатей як Дзюба — в апостольському горінні. Без цього вони щезають, перетворюються в ніщо. Для таких охолонуті — значить умерти. Біймося втратити святе полум'я одержимості! Бо тоді залишаться аргументи, будуть множитись товсті монографії, але все це нікого не пробудить. Холодний скептик з його риторикою нікого не запалив і не запалить. Найкраще про це сказав сам Дзюба у 1965 році: «Бувають епохи, коли вирішальні битви провадяться на площині соціальної моралі, громадянської поведінки, коли навіть елементарна людська гідність, опираючись бруталному тискові, може стати важкою бунтівничою, революційною силою. До таких епох, на мою думку, належить і наша епоха (...). Ось чому, може, ніщо інше не має зараз такого значення, як висота громадянської поведінки».

Так, позиція тепер важить більше, ніж слово. Словом не вірять — вони жажливо здевальвувалися. Слово необхідно підкріпити позицією. Живемо в епоху, коли і Сверстюк і Шамота говорять однакові слова про Шевченка: обоє називають його геніальним. Різниця між ними, отже, визначається не словом, а позицією.

Одному доцентові довелося колись бути на нараді, де виступав Дзюба. «Ну й як?!» — запитали його. — «Та... хотів чоловік похизуватися», — відповів доцент. Куций реаліст ніколи не збагне, що таке позиція. І щиро прийматиме її або за театральну позу, або, у кращому випадку, за наївне донкіхотство. Тепер захисники Дзюбиної заяви кажуть нам: «Досить театральних поз. Треба працювати». І доводять, як то важливо, щоб Дзюба був у Спільці, щоб там було багато таких, як Дзюба, і що взагалі треба здобувати «становища». Тільки вони тратять порох даремно. Ніхто не думає заперечувати сказаного ними. Звичайно, дуже хочемо, щоб у Спільці

взяли гору такі, як Дзюба. І не лише у Спільці. Смішно було б заперечувати також необхідність методичної буденної роботи. Так, одержимість не замінить ні таланту, ні працьовитості — але цього ніхто й не стверджує. Протиставляти одержимість буденній роботі — те саме, що протиставляти сірники дровам. Одержимість не є заміником ні таланту, ні працьовитості — але без неї і те, і друге лежатимуть мертвою брилою. Таланти є завжди і скрізь — чому ж тоді бувають епохи розквіту і епохи сірости? Одержимість — це не екстремізм і не вибуховість. Вибуховими бувають частіше на слескотані емоції. Полум'я одержимості горить рівно і спокійно. Самоспалюватись не обов'язково. Мені, наприклад, більше імпонує філософія Швейка, який казав: не той добрий воляк, що вмирає за вітчизну, а той, що заставляє ворога вмирати за вітчизну. Так що закиди в донкіхотстві і не практичності адресовані не туди. Ми не проти роботи — в тому числі найбруднішої. Хтось мусить говорити ідіотські офіційні промови, щоб мати можливість зробити добру справу, використовуючи своє становище. Хтось мусить писати нікчемні ювілейні вірші — щоб утриматись на посаді задля цієї ж мети. Але чи мусить це бути Дзюба? Не тільки не мусить, але й не має права. Причин для цього є принаймні три.

Перша, людей, які хотіли б трохи любити Україну і мати трохи комфорту, ніколи не бракувало. Павличка ніколи не доводилося спеціально культивувати — він завжди виростає сам. Ніхто не каже, що Павличко не любить Україну. Павличко щиро любить Україну і хоче зробити для неї якнайбільше — тільки при умові, що для цього не доведеться жертвувати комфортом. Він чує, що це слабина, його мучить совість, але він чудово вміє цьому зарадити. Павличко переконав себе, що він теж великомученик, що його переслідують, дивляться на нього скоса і т. п. Взагалі: чим більше людина боїться, тим більше вважає себе великомучеником. І це правда — бо найтяжче мучиться той, хто найбільше боїться. Ну, звичайно, Павличко нізащо не признається навіть собі, що причиною його поведінки є ординарний прозаїчний страх. Ні, він вигадася собі цілу теорію. Він, бачите, свідомо бере на себе таку невдячну, не героїчну роль — аби тільки послужити справі. Нового тут нічого нема. Так буває завжди: чим дрібніший стимул керує людиною — тим величніші і романтичніші причини вона вигадусь.

Знаємо, що Павличко відповість на це скептичною усмішкою. Але знаємо також, що джерело цього скепсису — страх і втома. Найкраще про таких сказав колись Дзюба — про людей, що закриваються «мелодраматизованим скепсисом, в якій залобки і „вишукано" тікають від тяжкого громадянського обов'язку, тікають з лінощів, тікають з страху, і по сліпоті; жалогідним скепсисом мудруючого раба, який хоче сам себе обдурити і вдає, будітмо так захоплений грою в парадокси, що й не помічає ярма на ший». Так буває завжди: спочатку людина втомлюється стоячи на позиції,

а потім вже підводить «теоретичну базу»: кому це, мовляв, потрібно, зовсім це не позиція, а театральна поза, і взагалі пора кінчати з донкіхотством.

Одержимий і скептик — споконвічні антиподи. Вичавлений, охлялий скептик завжди приписує людині з пружною мускулатурою донкіхотство і непрактичність. Втомлений тягарем своєї ерудиції римський філософ міг виставити скільки завгодно «незаперечних» аргументів проти християнина-неофіта і з точки зору куцої практичності він мав рацію. Християни не перевернули світу і не збудували на землі царства божого. Але будуючи його, воскресили умерлу духовність. А їх опонент-скептик з його незаперечними аргументами назавжди залишився мертвим.

Бувають також епохи, коли найціннішим буває скепсис. Що правда, то правда. Це епохи масового психозу, періоди налоскотаного фанатизму.

Але ми живемо в інші часи. Скептик — якраз те, чого найбільше мусить боятися сучасна Україна. На Україні ще й нічого гасити — ще треба розпалювати. Так що рано Дзюба «взявся за розум» і попросився з донкіхотством.

Ні, не треба закладати спеціальні парники для культивування Павличка. ВІН впросто сам, не турбуйтеся, ще й до того самообслужиться — тобто переконає себе і ближніх, що й він мученик, що й він жертва. Справа не в тому, щоб отолосити Павличка абсолютно негативною фігурою. Павличківство — явище складне і суперечливе, носить в собі як негативний, так і позитивний зміст. Павличко зробить багато для України — мусимо це визнати. Але не про це мова. Йдеться про те, що на одного Дзюбу завжди припадає сотня Павличків. А тому перекваліфіковувати Дзюбу на Павличка просто не раціонально — не тільки з точки зору донкіхотів, а й з точки зору премудрих поросят. Надто мало на Україні тих, що носять в собі іскру одержимості і можуть запалювати інших. І ще про те йдеться, що павличківство — явище наступальне, агресивне. Психологи добре знають: той, хто опинився в багні, завжди має бажання (здебільшого неусвідомлене) стягнути до себе того, хто стоїть на сухому. Саме цим бажанням павлички й небезпечні. Ніхто інший, як вони, нашептали Драчеві його статтю. Тепер вони нашептали заяву Дзюбі. В тім то й річ, що Дзюба зробив поступку не козаченкам, а павличкам. Протистояти зовнішньому тискові легше. Боротися з тим, хто розкладає зсередини — далеко важче. І тут Дзюба виявився не на висоті.

Як бачимо, для обгрунтування першої причини цілком вистачило аргументів, взятих з виступу Дзюби. Вистачає їх і для обгрунтування другої. Ще кілька слів і з того ж виступу у 1965 році:

«Адже більшість молодих поетів і літераторів починали і починають від не гіршого рівня, як починав Василь Симоненко, і „стихійного таланту“ в тих було напевно не менше. Отже багато хто з них міг би стати таким, яким став

Симоненко, але стають такими одиниці. Решта йде не вгору, а вниз. Скільки вже на наших очах здригнуло, збаналізувалося і занепало талантів! В чому ж справа? (...) Коли людина говорить на повен голос — голос її міцніє. А коли привчає себе говорити напівпошепки — цей півшепіт стає її нормальним голосом. Василь Симоненко мужньо говорив правду, і правда його робила самого все більшим і більшим. Поетові потрібен простір прикладання сил для того, щоб сили його множилися. А хто собі той простір звукує, хто своїх сил не вживає, не напружує до краю й постійно, того м'язи непомітно слабшають, того сили зменшуються, той мізернішає. Є в медицині поняття — «ледаче серце».

Як це небезпечно: регулювати свій голос так, щоб не вигнали із Спілки.

Скільки вже «здригнуло, збаналізувалося і занепало талантів», поклавшись на таку логіку: тепер я пишу для «друку», а справжнє буде потім. І от пройшло життя, а справжнє так і не з'явилося!

Ні, ми не кличемо до авантюризму. «Тайний союз меча і орла» закладати не треба. Хтось мусить пристосовувати свій голос і до Спілки, і до журналу «Блокнот агітатора». Хтось — але не Дзюба. Надто мало на Україні таких як він. Безконечне лихоліття породило на Україні плоску, однову мірну людину. Якщо одержимість — то вже партизанська анархічна. Янці ж практичність — то обов'язково рабська, безпринципна. Будьмо нарешті, глибшими. Навчимося робити буденні, прозаїчні справи, не втрачаючи чистого палахкотіння одержимості.

І, нарешті, причина остання. Склалося так, що найвагомішим документом сучасного українського відродження, його сконденсованим виразом стала Дзюбина книга. Світ вивчає теперішню Україну «через Дзюбу». Дзюба став символом. Став прикладом — а про значення прикладу сказав він сам. Ідеї не досить. Ідея гола і суха — потрібне живе її втілення. Істину знають — треба віри. Щербата українська доля обрала Івана Дзюбу. Щербата українська доля поклала на його плечі тягар символу. І скидати його під ноги — не достойно. Надто багато написав і сказав Дзюба, щоб носити тепер письмові виправдання до Козаченка.

Дзюба забув про тисячі і тисячі людей по всій Україні, для яких він вже став богом. О, розумію, розумію, як смішно звучить це для декого: «бог», «символ». Для того, хто «вищукано тікає в скепсис», все це «примітивно». Але пам'ятаймо: цих «примітивів» сорок мільйонів! З них складається українська нація. І доки їх не пробудять, не розморозять — будуть генералами без армії. Не знаю, може й вони «примітивні!» Зате інше знаю твердо: щасливі ті, що мають бога! «Нема бога — нема людей», — ці слова я чув спочатку від жінки на Поліссі, а вже потім прочитав у модерного європейського філософа. Дзюба став для людей богом — і вони повірили. Його заява дихнула морозом нігілі-

зму на тоненькі паростки віри. Можна почути вже й таке: «Був один принциповий чоловік на Україні — і той написав заяву». Оцього й хотіли, щоб Дзюба отруїв збуджену віру і знову повернув людей у стан мертвого нігілізму. Тому й надрукували його заяву моментально великим тиражем. Чи побачила б вона світ, якби була на нашу користь, якби не була компромітуючою? Чи голосували б проти виключення Дзюби козаченки й корнійчуки, коли б не допустився він помилки? Не будьмо наївними...

Ну добре, згодьмося на хвильку, що від Дзюбиного перебування у Спільці залежить доля людства і що заради нього можна жертвувати принциповістю. Але ж він, виявляється, нічого не здобув, написавши заяву! Заяву, виявляється, розглядають «лише як перший крок», а його даліше перебування у Спільці залежатиме від другого, третього, четвертого... Невже Дзюба не збагнув досі елементарну поліцейську істину: хто сказав А, на того втричі посилюють тиск, щоб витиснути Б. Не один вже бекнув, ставши на цю дорогу!

Україна чекає від Дзюби нових творів. Але ж перша сторінка написана не в ключі Дем'яна Бедного, знову поставив на порядок денний проблему його виключення із Спільки. По суті вона вже стоїть. Чергова «антидзюбинська» стаття І. Басса в останньому номері «Радянського літературознавства»^{*} вважає після заявного Дзюбу таким самим «націоналістом», як і дозаявного, нахабно вимагаючи, щоб Дзюба довів свою безгрішність «не декларативними заявами» (стор. 70). Не встигло ще висохнути чорнило у тому місці, де Дзюба написав «А», як на нього вже знову почали тиснути, вимагаючи «Б». Що ж дала в такому разі заява? Як бачимо, логіка «одержимих» є реальнішою, ніж логіка «реалістів». Наївним і непрактичним виявився той, хто закидає донкіхотство іншим.

Україна бачила вже багато таких, що говорили й закреслювали, потім знову говорили й закреслювали власні слова, може тому й наступила масова зневіра, що на очах загально падали найвищі. Пігмеї завжди лизали п'яти капралам. Але, щоб «сержантам, які самочинно одягли погони генералів», кланялися такі велетні, як Тичина — цього ще, мабуть, не було ніколи. І — хто знає — може саме це спричинило людям найглибшу травму? У що і в кого вірити, коли всі відрікаються, коли боги стають денщиками?

Україна вже бачила Остапа Вишню, який вийшов із в'язниці і одразу заявив, що він ніколи не був там і що «націоналісти брешуть», Україна вже мала Епіка, який писав у 1935 році:

«Підготовляючи терористичні акти, ми з безневинним виглядом запевняли партію у своїй відданості і чесності і протягом багатьох років грали такі ролі, у порівнянні з яки-

ми дії розбійника з великого шляху є зразком чесності і гуманності. Я зрозумів, що наймилостивіший вирок пролетарського суду — зробити зі мною так, як роблять з осканженим собакою, знищити, як сапного коня, вийняти з тіла суспільства. Комуністична партія великодушно повірила моєму каяттю. Партія подарувала мені життя, давши мені цим найбільшу з усіх можливих нагород на землі — право на життя, на радість праці».

Досить вже цього. Україна спрагла за такими, що ні від чого не відрікаються і ні перед ким не виправдуються. Маємо силу силенну людей, які, сказавши добре слово про Україну, негайно роблять три реверанси в бік Росії. Вони ніколи не напишуть «Шевченко і Пушкін». У них завжди виходить «Пушкін і Шевченко». Не спеціально, ні. Це виходить у них механічно. Рабське почуття вторинності міцно в'їлося їм у кров. Перед усім українським у них стоїть буква «і». Пушкін і Шевченко і Франко, Некрасов і Леся Українка. Ніколи вже не вирвалася з їхньої підсвідомості почуття, що Україна — це десток, перед яким обов'язково мусить стояти, відділене б. ою «і», щось головніше. Дехто з цих людей голосував проти виключення Дзюби із Спільки. І за це їм щире спасибі. Можливо, уперше за багато років вони відчули себе людьми, відважившись захищати Дзюбу. Вони можуть мати талант, багато працювати і принести багато корисного для України. Але українську зиму розтоплять не вони. Бо в їх організм введена вакцина, яка дає надійну гарантію, що іскра одержимості там не спалахне.

Українське відродження потребує людей нової якості, аристократів духу. Ми звикли по плебейському реготати над словом «шляхта» і забули, що від нього походить також «шляхетність». Найбільше лихо України в тому, що постійні лихоліття зробили з нас націю плебеїв. А будівничі, елітарні якості може мати тільки аристократ. Це добре розуміли... Сталін запевняв нас, що головна сила історії — «пролетаріят», але чомусь нищив нашу інтелігенцію, еліту. Коли релігія була панівною, а соціалізм переслідували — порядна людина ні слова не говорила проти соціалізму, навіть коли вважала його не вартим уваги. Це й був аристократ. Тепер, коли соціалізм є панівним, а релігію душать, порядна людина ні слова не скаже проти релігії. Це аристократ нашого часу. Дзюба має право як заведено трактувати «націоналізм». Але виступати проти нього в умовах, коли націоналістом називають кожну порядну людину (в т. ч. Дзюбу) — таке Дзюба робить уперше.

У мордовських таборах були еговісти, приглянувшись до них зблизька, ми зрозуміли, що це наші найзапекліші вороги, найнадійніші агенти русифікації, бо, зробившись еговістом, Українець стає безнадійно глухим до національної проблеми. Так, еговісти були нам дуже антипатичними. Але виступати проти них у табірній стінгазеті, де писали виключно донощики, — це було б ганебно. Дзюба може як заведено

* Ч. 1, січень 1970, стор. 61—70, «У поході проти істини».

оцінювати українську еміграцію — це його справа — але писати проти неї у фельдфебельській газетці, якою чистить чоботи Козаченко, в «редагованій як стінгазета районного відділу міліції «Літературній Україні»* — цього від Дзюби не чекали.

«Найменування „націоналіст“, хто б у нього що не вкладав, не приймаю» — пише Дзюба і поспішає запевнити, що він дотримується у національному питанні «принципів наукового комунізму, вчення Маркса-Енгельса, Леніна». Але цьому повірити трудно. Абсолютне відкидання націоналізму, «хто б у нього що не вкладав» — це сталінська, а не ленінська теза. Ленін так не робив. Ленін, як відомо, вкладав у націоналізм пригнобленої нації позитивний зміст. Дзюба тут розходиться не тільки з Леніном, але й з... собою, п'ять років тому у книзі «Інтернаціоналізм чи русифікація?» він писав:

«Треба ж хоч трохи знати і шанувати Леніна, знати його пряму вказівку: про недопустимість формальної постановки питання про націоналізм „вообще“, вказівку про два роди націоналізму, про те, що джерело місцевого націоналізму — російський державний шовінізм» (стор. 223).

П'ять років тому Дзюба виступав проти своєї теперішньої позиції — тобто проти відкидання націоналізму «вообще», «хто б у нього що не вкладав», підкріплюючи свої аргументи словами із матеріалів 12-го з'їзду РКП: «Пережитки націоналізму являються своеобразной формой обороны против великодержавного шовинизма» (стенографічний звіт 12-го з'їзду, стор. 38).

Отже не мають рації ті, які кажуть, що Дзюба не відмовився ні від своєї книги, ні від своїх позицій. Мабуть, не уважно читали вони Дзюбину книгу.

Відкинувши найменування «націоналізм», хто б у нього що не вкладав, можна опинитись не лише в смішному, але й ганебному становищі. Бо тоді мусимо відкинути й Шевченка, про якого Луначарський писав:

«В націоналізмі Шевченка є, певна річ, ворожість, але лише до гнобителів. Його націоналізм, як ціла його ніжна душа, найбільше і перед усім повен любові. Не можна, однак, заперечувати, що Шевченко поет не тільки національний, але й поет-націоналіст. Питання про долю української національності займає перше місце в його поезії. Це зрозуміло вже з політичних причин, які споріднювали націоналізм Шевченка з націоналізмом Міцкевича, Фосколо, деяких ірландців, з націоналізмом великої народної поезії сербів» (стор. 19).

«Тараса Шевченка я ставив поряд з іншими поетами-націоналістами, але жоден з них, навіть великий з великих — Міцкевич, не виявляв своєї любові до Вітчизни в такій зворушливій формі, з такою майже шаленою силою!» (стор. 20).

* Слова Дзюби.

«Шевченко — літератор підтримував Шевченка громадянина в його націоналізмі» (стор. 21).

«Цей демократичний націоналізм Шевченка зовсім не суперечить новому соціалістичному світоглядові» (стор. 25).

«... благородний націоналізм, який стоїть проти всякого насильства, який домагається рівного права для всіх народів» (стор. 30—31).

«Тому ми, соціалісти, повинні підтримувати глибоко народний, братній до інших народів націоналізм таких людей, як Шевченко» (стор. 26).¹

Ось ще кілька оцінок націоналізму:

«дух свободы как сознание нации, как национализм» (стор. 106); «в национальном сознании, в национализме заключается сила, которая может открыть путь к лучшему будущему» (стор. 107); «Наш национализм должен быть позитивным, должен быть национализмом созидающим» (стор. 107); «Без национализма нет прогресса, без национализма нет нации» (стор. 108).*

Ні, я цитую не емігрантський журнал. Всі ці фрази узяті з книги Сукарно «Індонезія обвиняє» надрукованої в Москві ще у 1961 році. Як бачимо, в Радянському Союзі давно друкують такі оцінки без коментарів. Друкували подібні речі навіть до 20-го з'їзду. З книги Неру «Відкриття Індії» що вийшла в Москві у 1955 році, читаємо:

«В современной Индии национализм был и остается неизбежным; он представляет собой естественное и здоровое явление (...) События последнего времени во всем мире показали, что мнение, будто бы национализм исчезает под натиском интернационализма и пролетарских движений, неправильно. Он попрежнему остается одним из самых могучих стимулов движущих народом (...) В то время как прослойка буржуазной интеллигенции постепенно отходила от национализма или думала, что отходит, рабочее и пролетарское движение сознательно опираются на принципы интернационализма, все более склонялись к национализму» (стор. 50); «принцип национализма имеет глубшие и прочные корни; он не является чем-то отжилим, не имеющим значения для будущего» (стор. 51).**

¹ Луначарський А. — Великий народний поет Тарас Шевченко. Київ, 1961.

* «дух свободы как сознание нации, как национализм» (стор. 106); «у национальній свідомості, у націоналізмі міститься сила, яка може відкрити шлях до кращого майбутнього» (стор. 107); «Наш націоналізм мусить бути позитивний, мусить бути націоналізмом творчим» (стор. 107); «Без націоналізму нема прогресу, без націоналізму немає нації» (стор. 108).

** «У сучасній Індії націоналізм був і лишається неунік-ненним; він являє собою природне і здорове явище (...) Події останнього часу у всьому світі показали, що думка, ніби націоналізм зникає під тиском інтернаціоналізму і пролетарських рухів, неправильна. Він, як і раніше, лишається одним з наймогут-

Можна ще додати слова Сун-Ят-Сена із згаданої книги Сукарно: «Националізм являється той драгоценностью, которая дает данному государству силу стремиться к прогрессу; дает данному народу силы отстаивать свое существование» (стор. 103);*** Павла Грабовського:

«Националізм — конечна умова поступу вселюдського; від загибелі нації терпить не тільки вона сама, а й вселюдськість взагалі».

Дзюба відкидає «найменування „націоналіст“, хто б у нього що б не вкладав» — в той час як навіть в офіційних брошурах з національного питання вже пишуть, що слово «націоналізм» вживається також у значенні «патріотизм». Так, у цитованій статті Луначарського, що вийшла в Києві у 1961 році, під текстом є редакційна примітка, в якій сказано, що коли автор пише про націоналізм Шевченка, то йдеться про любов Шевченка до батьківщини» (стор. 19).

Під прапором націоналізму (в значенні «патріотизм») відбувається національно-визвольний рух в усьому світі — найзначніше явище сучасності. Дзюба відкидає «найменування націоналіст, хто б у нього що не вкладав», замість того, щоб спитати: «Доки будемо допотопним посміховиськом? Доки будемо твердити, що земля стоїть на черепаці? Доки будемо вважати лайкою поняття, яке цілий світ вживає в позитивному значенні; яке більша половина людства вважає своїм прапором, про яке один з найвидатніших марксистів — Луначарський — писав, що воно «не суперечить новому соціалістичному світоглядові?»

І вже зовсім загадковим ребусом є т. зв. «український буржуазний націоналізм», від якого Дзюба також відрікається. Відрікатись від т. зв. «українського буржуазного націоналізму» — приблизно те саме, що й відречення від стосунків з чортом у середні віки. Противникові у середньовіччя завжди «пришивали» безбожництво. Папа називав атеїстом Лютера, Лютер — папу. А обидва разом вважали безбожником Кальвіна. І при тому всі три вірили в бога. Хто тільки не був «українським буржуазним націоналістом!» Костомарів, Грінченко, Олесь, Косинка, Микола Куліш, Остап Вишня, Антонич... Усі вони мали посаду — «українського буржуазного націоналіста». А потім їх зняли без пояснення причин. Та що Грінченко? В «націоналістах» побували й ті, що власними руками розбили Петлюру: Скрипник, Юрій Коцю-

ніших стимулів, що приводить у рух народ (...) Тим часом, як прошарок буржуазної інтелігенції поступово відходив від націоналізму чи думав, що відходить, робітничий і пролетарський рух свідомо спираються на принципи інтернаціоналізму, все більше схилилися до націоналізму» (стор. 50); «принципи націоналізму має глибше і міцніше коріння; він не являє собою чогось віджилого, що не має значення для майбутнього» (стор. 51).

*** «Националізм являє собою ту контовність, яка дає даній державі силу прагнути до прогресу; дає даному народові сили відстоювати своє існування» (стор. 103).

бинський... Т. зв. «український буржуазний націоналізм» — це табличка, яку чіпляли кожному, кого треба було знищити — так само, як фашисти чіпляли на спину євреям жовту латку. Треба зовсім втратити почуття гумору, щоб після того всього на повному серйозі відрікатись від так званого «українського буржуазного націоналізму».

П'ять років тому Дзюба теж так думав:

«Кагебістський розгул пробують виправдати теревеннями про „український буржуазний націоналізм“ (під яким розуміється всяке відхилення від зрусифікованого стандарту)» («Інтернаціоналізм чи русифікація?», стор. 223). Ця думка повторюється в книзі кілька разів (стор. 109, 224).

Яке Дзюбі діло до того, що якась там емігрантська газета називала його керівником підпілля на Україні? Хто сказав, що Дзюба мусить за це відповідати. А коли його завтра назвуть фалшивомонетчиком? ескімосом? далай-ламою? Знову доведеться писати заяву? Бігме, ніколи не думалося, що доведеться колись дискутувати з Дзюбою про такі до смішного очевидні речі!

Дзюба не мав права забувати також про те, що своєю заявою він погіршує становище інших. Бо чим менше на Україні людей, які не пишуть заяв — тим більше на них «насідають». Через півроку буде на волі Опанас Заливаха. Як ми подивимося йому в очі, написавши заяви? Коли ми, дихаючи вільним повітрям, маємо право писати заяви під тиском, то Заливаха тим більше має право писати їх і відрікатися від «націоналізму». Але він ще жодної не написав і ні від чого не відрікся.

Дуже небезпечна це логіка: ставити свою позицію в залежність від тиску. Коли вважати її правомірною, то Левко Лук'яненко має право стати донощиком.

Заливаха скоро буде на волі. А на Лук'яненка ще тисне брила років. Чи не соромно нам скаржитись на тиск, пам'ятаючи, в якому становищі перебуває ця людина? Чи не нагадуємо ми ту огрядну даму з кінокомедії, що любила всім розказувати, яка вона «ужасно нещасна»? Ми ж чоловіки. Маймо сором хоч перед тими жінками, які досиджують 25 (!) років і ні разу не поскаржились на тиск.

Чи не занадто ми скисли і облізли в оточенні людей, у яких ентузіазму вистачало на п'ять хвилин, які відмовляються від своїх підписів після першої неприємності, а потім все життя мають благородні претензії до того, хто запропонував їм таку «авантюру»: підписатись під колективним листом. Як виріс Дзюба в їх очах, порозумнішав і посерйознішав, як розрадував і окрилив їх своєю заявою! Тепер вони повірили, що їхній відступ — то зовсім не відступ, не панічна втеча. Тепер вони урочисто і радісно несуть попереду Дзюбу. Несуть божка — а процесія з божком попереду — це вже не втеча. Тепер вони повірили, що їхній відступ — то зовсім не слабкість, продиктована безсиллям і страхом, а

мудрий стратегічний хід. І тепер вони перегризуть горло кожному, хто виступить проти заяви.

Казали мені й так: заява Дзюби погана, але... «Треба проковтнути цю пілюлю» — та й годі. Ні, тисячу разів ні. Досить вже Україна наковталася цих пілюль! І тяжко отруїлася ними — досі хвора. Дуже трудно зрозуміти логіку тих, що вважали заяву поганою, були проти її опублікування, але нічого не казали Дзюбі... з делікатності (!?). Тепер вони радять мовчати... з любові до Дзюби (?!). Даруйте, ніяка це любов. Це — псевдолобов: лизати і розмазувати сльози. Отакі й залізули Дзюбу. Справжня любов дійова. Любов — це не завжди теплі компреси. Часом краще допомагає холодний душ. Чехов не соромився признатись, що в виду шує по краплиці з себе раба. І ми мусимо допомагати один одному звільнитися від тягару плебейства. Погано, що не було поряд людини, яка сказала б сувору правду у вічі — тоді, коли я на першому слідстві поводив себе не найкращим чином. Драчеві пощастило більше — кругом були люди, які різко й нетерпимо зареагували на його статтю — і цим допомогли йому зрозуміти помилку. Є такі люди й коло Дзюби. Чи прислухається він до їхнього голосу? Це вже залежить від самого Дзюби — від того, чи вистачить йому сили глянути на себе критично, переступити через амбіцію, через дріб'язкове самолюбство. Уміння визнавати власні помилки — це ознака сильної людини.

Якщо навіть заява Дзюби була б доброю сама по собі — він мусив би запротестувати проти такого нахабного «обрамлення», у яке вона вставлена. Дехто вважає, що тепер Дзюба демонстративно повинен вийти із Стілки. Інші — не настільки радикальні. Я, наприклад, належу до тих, які вважають, що Дзюба в той чи інший спосіб мусить відмовитись від заяви, — щоб нейтралізувати грандіозну шкоду, заподіяну нею. Цього вимагає елементарна етика.

Ніхто не оголошує Дзюбі «смертного вироку», як пише він в одному листі. Від правди не вмирають. Вмирають від «реалізму», від холодного скепсису, який породив Дзюбину заяву. А ми не хочемо, щоб Дзюба вмирив. Ми хочемо, щоб він знову спалахнув чистим полум'ям одержимості — бо це найбільше багатство при сучасній українській замороженості.

Лютий 1970 року

Незабутньому лицареві правди й честі

Після арешту та процесу Валентина Мороза з'явилися у Самвидаві присвячені йому поезії і цілі збірки — як авторські, так і анонімні. («Український вісник», вип. IV).

Ігор КАЛИНЕЦЬ

Із збірки (1970 р.), присвяченої
В. Морозові

ДО ВАЛЕНТИНА МОРОЗА

Я хотів би, щоб ця книжка
була для Тебе хоч на мить
хусткою Вероніки на хресній
дорозі.

Я хотів би, щоб ця книжка,
як хустка Вероніки, нагадувала
нам про святість Твого
обличчя.

20 листопада.

ВСТУП

До циклю «Кам'яний вітрик»

Коли я пригадую
Твій образ

мені здається
що Ти вийшов
із темного отвору
полум'я

і завжди хочеш
повернутися
до себе додому

хоч клаптик Вітчизни
під ногами
називається
тюремною келією

і подолати простір
це камінь гризти
і подолати час
це помірятися
із закам'янілими
вітриками

ТРЕНОС

над ще однією хресною дорогою

СТРАСТЬ перша

на Голгофі
провінційного суду
Твоє світле лице
частоколом гвинтівок
відгородили

самотньо
двигаш хрест
таке ще німічне
наше плече

СТРАСТЬ друга

змахнула Україна
з ока потаємну
сльозинку

Господи
аж світиться
прозорий гурток
плакальниць.

.....
.....
.....
(не відчитано)

СТРАСТЬ третя

і ті два
що були розп'яті
побіч Христа

нині
маскують

високу голгофу
галуззям кодексів
у прокурорській тозі
ховають
розбійницький ніж

СТРАСТЬ четверта

свіжий хрест
недаремно плаче
з нього
земля

о він
ще послужить
замість іконостасу
у нашому
обкраденому храмі

СТРАСТЬ п'ята

проданий народে
можеш спокійно
метушитись

адже нині
земля
не стряслася

а темряву
що з неба
попелом
дочасно
тобі на голову
осіла

ти й так
не добачаєш

СТРАСТЬ шоста

без зради
проданий
нашим безсиллям

неодин побратим
ще нині
відахнеться

навіть без сребреників
можливо пошкодуєш
тоді
за біблійним юдою

СТРАСТЬ сьома

мовчить наш отець
а мати
до кривавих слідів
припадає

причинися
мамо Бога
що стала
й нашою матір'ю
за нами

дай і нам
торкнутися
негаснучих слідів

СТРАСТЬ восьма

понад натовпом
металом
пойнялись
страдальні руки
дружини

Вероніко
ти хотіла обтерти
окривавлене лице

ногами шматують
полотно

що стане
стягом

СТРАСТЬ дев'ята

відверни лице своє
від них

але зроби так
щоб у моїй душі
стояв завжди

образ твоєї
терном увінчаної
голови

СТРАСТЬ десята

з любові до нас
прийняв на себе
таку страшну
кару

щоб спасти нас
від найбільшого
гріха

байдужости
до вогню

За повноту суверенного існування України

(ПРОМОВА НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 30-РІЧЦЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА 16 СІЧНЯ 1965 РОКУ)

ІВАН ДЗЮБА

Грудень і січень пройшли для нас під знаком Василя Симоненка. До першої річниці з дня його смерті вийшла посмертна збірка «Земне тяжіння». На жаль, до неї увійшли не всі кращі поезії Василя Симоненка, хоч вони поширені в списках, — а ті, що увійшли, не завжди надруковані так, як вони вийшли з-під пера автора. Однак і в такому вигляді збірка дає не абиякий матеріал для широкої розмови про проблематику нашого спільного життя і нашої літератури. Особливо, якщо творчість Василя Симоненка брати не як поодинокі, ізольовані явища, а в зв'язку з усією сучасною молодіжною поезією.

Проти фальшивників Симоненка

Це останнє я підкреслюю не випадково. Можна наперед передбачити, що будуть зроблені різноманітні спроби відібрати Василя Симоненка від усього процесу творення нових цінностей, що впродовж кількох років відбувається в молодій українській літературі, і протиставити його решті молодих поетів, щоб «побивати» їх ним. Адже це в наших традиціях: померлими бити живих. Хіба ті, хто цькував Довженка за життя, після його смерті не стали використовувати його ім'я для боротьби проти всякого нового чесного слова, хіба не пробували його авторитетом посилити захитаний «авторитет» лакувальництва?

От і тепер ми почули недавно від одного високопоставленого критика, що Василь Симоненко — «єдиний зрілий поет серед молодих». Ясно, чому він «єдино зрілий» для цього бонзи: тому, що він мертвий і не може відповісти тому чоловікові так, як він заслужив, —

на цю «безответственность» той чоловік розраховує. Але шановний бонза помиляється: хай прочитає вірші Симоненка, там про нього багато сказано, сказано в самісіньку печінку. А з свого боку нагадаємо, що ті молоді поети, яких критик вважає «недозрілими», були прикладом і натхненням для Василя Симоненка, як він тепер є прикладом і натхненням для них і для всіх нас.

Ні, не відірвати творчість Василя від живого, радісного процесу творення нової української літератури. Тільки в зв'язку з цим процесом вона повністю зрозуміла і в свою чергу дає величезний матеріал для характеристики цього процесу.

Тут не місце й не час докладно говорити про всі ті проблеми, які з цього випливають. Я тільки хотів би коротко зупинитися на трьох моментах, які мені здаються особливо повчальним в тому «уроці», який усім нам дав Василь Симоненко.

Симоненко мужньо говорив правду

Перший. Василь Симоненко починав з пликких сентенцій, а прийшов до філософсько-політичного думання, до творення ідей, до поезії як арени самостійного мислення. Від газетярського моралізування він ішов до високої публіцистичності, до політичної лірики Шевченківського зразку. Від звичайних силогізмів він ішов до сердечної повноти і чуттєвої краси. І цей шлях дуже повчальний, а водночас він показує, як багато втрачено сил і можливостей в нашій літературі. Адже більшість молодих поетів починали і починають не з гіршого рівня, як починав Василь Симонен-

ко, і «стихийного таланту» в них було певно не менше. Отже, багато хто з них міг би стати таким, яким став Симоненко, — але стануть такими одиниці. Решта йде не вгору, а вниз — скільки вже на наших очах здригнуло, збаналізувалося й занепало талантів! В чому ж справа? Причин, очевидно, багато, але тут названо дві.

Коли людина говорить на повний голос — голос її міцніє. А коли привчає себе говорити напівпошепки — цей шепіт стає її «нормальним» голосом. Василь Симоненко **мужньо говорив правду**, і правда його самого робила все більшим і більшим. Поетові потрібен простір «прикладання сил» для того, щоб його сили множилися. А хто собі той простір звужує, хто своїх сил не вживає, не напружує до краю і постійно, — того м'язи непомітно слабшають, того сили меншають, той мізернішає. Є в медицині таке поняття: «ледаче серце». У багатьох наших поетів — ледачі душі, ледача совість.

І друге. Василь Симоненко був людиною немилосердно критичною і вічно собою незадоволеною по високому рахунку, а не дріб'язково. В нього було надто високе уявлення про літературу, надто високі ідеали й критерії, щоб він міг задовольнитися тим, що робив. Вийшла перша його книжка, всі її хвалили, всі захоплювалися, а Василь говорив про неї хіба що іронічно. Він уже не любив її, бо переріс її. Сьогодні він стояв вище, ніж учора, а завтра ставав вище, як сьогодні. Ось дороговізна здатність постійного удосконалення, зростання, самовдосконалення, оця жаждоба знань, жорстока дисципліна самонавчання, — це одна з добрих лекцій Василя Симоненка усім нам. Адже, без перебільшення кажучи, дев'яносто відсоткам українських літераторів цих якостей бракує, через що вони не йдуть угору, а сповзають до низу.

Симоненко — поет національної ідеї

Другий. Ніяка не тасмниця, що Василь Симоненко — перш за все поет національної ідеї. Всякий, хто прочитає книжку, побачить, що саме ця ідея складає домінуючу його поезії. Правда, Леонід Миколайович Новиченко, який сьогодні тут у президії сидить, запевняє, що поняття «національна ідея», «національна свідомість» зараз неправомірні, несучасні і немарксистські. Я б порадив йому сказати про це китайським комуністам, або італійським комуністам, або польським

комуністам, — або, зрештою, російським комуністам. Або хай скаже це Карлу Марксові, в якого про ці національні справи, «національні почуття», «національний сором» є, особливо в листуванні, такі речі, що як процитувати зараз і не попередити, чиї то слова, — то багатьох треба буде водою відливати. Очевидно, національна ідея є й буде, сьогодні вона для нас актуальна і означає ідею про повноту суверенного, державного і культурного існування української соціалістичної нації, про повноту і суверенність її національного внеску в загальну справу миру, демократії та соціалізму. Ця ідея лежить в основі поезії Василя Симоненка, нею вона надихана.

Але я говорю це ось чому. Примат національної ідеї дуже часто несе в собі загрозу певного збайдужіння до інших ідей; у декого вона вбиває інтерес до інших проблем людського духу. Бували поети, бували цілі літератури, які ставали одноманітними й монотонними через те, що змушені були історичними обставинами цілком віддаватися національній ідеї, — і вони багато чим поступалися перед літературами, що не мали такої потреби в приматі національної ідеї. Але є історичні прецеденти протилежного порядку, коли національна ідея не витісняє, а втягує, не пригнічує, а збуджує, не вбиває, а каталізує безмежжя інших загальнолюдських ідей. І саме заглиблення в національну ідею, відданість їй веде разом і в найпотаємніші глибини інших соціальних і духових проблем. Приклади цього ми бачимо в Шевченка, Франка, Лесі Українки; це ми бачимо в Шандора Петефі, Шіллера.

Але, якщо говорити про українську літературу, далеко не в усіх поетів це було й є.

Симоненко належав до числа тих, хто гостро відчував зв'язок національної ідеї з усіма загальнолюдськими цінностями, з поняттями людської гідності, честі й совісті, з поняттями особистості та соціальної етики й справедливості. Власне, саме ці поняття гідності, совісті й справедливості і привели його до національної ідеї, до нового усвідомлення України.

Колись Достоевський питався: «Согласились ли бы вы построить мировую гармонию на одной-единственной славе одного-единственного ребенка?» Так і ми питаємо: «Чи може бути «світова гармонія», чи може бути вселюдське суспільство, чи може бути загальнолюдсь-

ка справедливість, — для досягнення яких потрібна якась, хоча б найменша, несправедливість щодо будь-якої, однієї хоча б, нації, — в даному разі щодо української нації? Ні, такого суспільства й такої «гармонії», заснованих на таких підвалинах, — бути не може. Ось чому національне питання тисячами найтонших ниток зв'язане з найсокровеннішими питаннями людської совісті. Ось чому, при високому його розумінні, воно може наснажити поета найбільшим загальнолюдським змістом і патосом самопосвяти*).

До цього дійшов і Василь Симоненко, що засвідчують його опубліковані й неопубліковані твори.

Приклад героїчної громадянської поведінки

Нарешті, третій момент. Маю на увазі ту моральну науку, науку громадянської етики, яку дав Василь Симоненко.

Бувають епохи, коли вирішальні битви відбуваються на площині соціальної моралі, громадської поведінки, коли навіть елементарна людська гідність, опираючись брутальному тискові, може стати важкою бунтівницею, революційною силою. До таких епох, на мою думку, великою мірою належить і наша доба.

Історично склалося так, що значна частина наших проблем полягає у невідповідності слова й дії, теорії й практики, проєктив і реальності, у занепаді суспільної моралі й виродженні громадського життя. І, відповідно, значна частина наших завдань зводиться до усунення цих невідповідностей і до утвердження високої громадянської активності, до піднесення національно-політичного життя. І тут на перешкоді стоїть величезна й тупа сила інертності, збайдужіння й громадянської деморалізації, народжених добою Сталіна й живлених сьогодні, з одного боку, безпробудним офіційним фарисейством, а з другого боку тим мелодраматичним скепсисом, в який залюбки й «вишукано» тікають від тяжкого громадського обов'язку, тікають з лінощів, зі страху і по сліпоті; жалюгідним скепсисом мудруючого раба, який хоче сам себе обдурити і вдає, будімо так захоплений грою в парадокси, що й не помічає ярма на шиї; тим скепсисом котрий при всіх своїх модерних й вічно змінних пікантних одезжинках зводиться до старої

премудрості інтелектуаліста: «Летай иль ползай — конец известен: все в землю ляжем, все прахом будет».

Ось чому, може, ніщо інше не має тепер такого значення, як висота громадянської поведінки. І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу героїчної громадської поведінки. Людям потрібен цей приклад не тому, що вони без нього не можуть скласти уявлення про істинне громадянське діяння, а тому, що їм потрібна певність, що і сьогодні таке героїчне діяння можливе, і сьогодні воно не безплідне, і сьогодні, як і завжди, — «безумство храбрých — вот мудрость жизни». І сьогодні, а може сьогодні, як ніколи — можна і треба боротися.

Ось у цьому і полягає головна наука Василя Симоненка. Особиста принциповість, безкомпромисовість і спокійна мужність сполучалися в нього з власним і зобов'язуючим громадським чуттям; людська гідність і самоповага, людська честь і совість були в його розумінні головною підставою соціального життя, а в його творчості відбилася становлення серед української молоді нового самопочуття, де крізь нашарування минулої доби цупко проростає вічна зелень і юнь людської гідності, людської розкутості і незалежності, незборимого і невичерпного людського «духу, що тіло рве до бою», що кличе стояти за свій народ і в цьому покладати смисл людського життя.

Такий урок дав нам Василь Симоненко і своєю творчістю і всією морально-громадською істотою. Тепер постає питання: чи зможемо ми ту науку засвоїти?

Не всім любити Симоненка

І ось у цьому розумінні мене особисто тривожить і засмучує не що інше, як наша «одностайна» любов до Василя Симоненка.

Виходить так, що Симоненка сьогодні люблять усі. Люблять його «посполита публіка» і люблять сарновні чини. Любить редагована, як стінгазета районного відділу міліції, «Літературна Україна». І любить доктор філологічних наук, академік АН УРСР, секретар правління Спілки письменників СРСР Леонід Миколайович Новиченко, який нещодавно прилюдно заявив, що він прочитав книжку Симоненка і вона його потрясла. І всі ми разом дуже любимо Василя Симоненка

ка. Настільки, що в засліпленній любові (а, може, й за своєю скромністю) дехто й не помічає, що йому ніби й не варто любити, що йому було б не подорожі з Василем за його життя, не подорожі й після його смерті. Хочеться попросити їх: будьте великодушні, не любіть Симоненка! Але вони не такі безсербренники, щоб не любити. Вони хитрі, вони любитимуть, бо знають: ненавистю можна вбити тільки живого, а от любов'ю можна вбити і померлого. Але ми все-таки повинні їх переконати, що це в їхньому інтересі любити Симоненка, що він і з того світу ще не раз таке втне, що доведеться їм довго від нього відкрещуватися.

Бо в той час, як вони підписували сміливі громадянські листи до газет з протестом проти вирубування ялинок під Новий Рік, — Василя Симоненка турбувало вирубування зовсім інших дерев. А ще більше його турбував такий феномен, коли дерева ніхто й не рубав, — біля нього ходили спеціально приставлені кваліфіковані садівники, на його плекання відпускалися кошти з обтяженого і без того державного бюджету — а вони все одно сохли. Люди проходили повз нього, дивувалися і говорили: «Мабуть, таке плохе дерево, що само сохне». А філософи роз'яснювали: «ні, дерево не погане, рівноправне, але такий закон історії». А в цей час подалі від людського ока, під землею, вирубувалося тому дереву коріння з використанням усієї сучасної землерийної техніки.

«Нарід мій вічно буде»

В той час, як вони були великими реалістами, добре знали, яке діло вигрешне, а яке невигрешне, куди дозволено котитися славнозвісному колесові історії, а куди не дозволено (і те колесо увялялося їм на зразок коловороту в шахті, що його розкручують осліплі від ходіння по колу коні, а безпосередній погонич — це вже персональний уповноважений самої історії, що батогом переповідає її скрижалі), — в цей час у їхню добу торговельної тверезості Василь Симоненко був безнадійним Дон-Кіхотом, кажучи словами Лесі Українки, відмовлявся визнати так звану «історичну прірву» за прірву реальну і вимагав зовсім неможливого: «Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю», а з ким він говорив — звісно, — і все це ой як немож-

ливе й безнадійне з точки зору вченого й премудрого поросяти, що добре знається на законах історії і добросовісно всмокотало політичну мудрість з механізованого корита. А як іронічно і благородно хрюкне, почувши, скажімо, таке:

Народ мій е! Народ мій вічно буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й прибу-

луди
І орди завойовників-заброд.
Ви, байструки, катів осатанілих,
Не забувайте, виродеки, ніде:
Народ мій е! В його гарячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде.

Незвичні ці слова для начальства, незвичні і для полохливих патріотів.

В той час, коли вони запевняли, що найсвятіша громадянська віра — це віра в щедринських градоначальників, а найбільша громадська мужність — це стояти перед ним на витяжку, Василь Симоненко писав інакше:

Тремтять, убивці! Думайте, лакузи!
Життя не наліза на ваш копил...

В обороні Антеїв та Прометейів

В той час, як вони славославили і розраджувалися романами з приводу кожного червоного «заходу», що мусів ось-ось ошасливити колгоспне селянство, але чомусь незабаром виявлявся склеротичним, — Василь Симоненко в цей час написав свого «Злодія» та «Некролог кукурудзяному качанові, що згинув на заготпункті».

Є в нас категорія поетів, що хизується своїм сільським походженням і на цій підставі вважають себе великими «мужицькими демократами». Вони ставлять собі в обов'язок «возвеличувати» «простих трудовиків» усякими хитро-мудримими словесами: той назове бідолашного колгоспника Прометеем, той Геркулем охрестить, а той нарахує в своєму селі дожинку Антеїв. І при цьому вони дуже горді зі свого благородства: от, мовляв, як уміємо воздати шану народові. А то, що ті Антеї й Прометеї діставали жалюгідні копійки за працю, не мали права на пенсію, а паспортів і досі не мають, — це народолобців не бентежило, і не думали вони про те, чи потрібна народові їхня дорогосплачувана краснобайська «шана», чи, може щось інше народові потрібне. Інакше розумів це Василь Симоненко, коли писав своєю «Думу про щастя».

В той час, як один «добрий чоловік» у Кремлі офіційно розділив устою радянську творчу інтелігенцію на «чистих», та «нечистих», і на виконання цього зловісного жарту літературні яничари кинулися уточняти списки: кого в рай, а кого в пекло, — Василь Симоненко пише вірш «Покара» — про щастя бути вигнаним з раю.

Учіться в нього бути людьми

І так, хоч би скільки продовжувати, це порівняння, побачимо, що це тільки дві паралельні прямі ніколи не перетинаються, але прямі і крива таксамо ніколи не перетинаються. Це, звичайно, не означає, що крива ніколи не може стати прямою. Це не означає, що хтось має право любити Симоненка, а хтось того права не має. Ні. Але ж Василь Симоненко — не оперний тенор, якому з однаковим азартом і однаково «без послесв'яї» для своєї поведінки можуть аплодувати всі, від філософа до казнокрада. Василь Симоненко — поет цілком певної ідеї. І той, хто заявляє свою любов до нього, тим самим бере на

себе і цілком певні зобов'язання. Цілком пристойно не визнавати його. Але не пристойно, щоб сьогодні проливати сльози над Симоненком, а завтра, щоб ті сльози з тих самих очей капали на тяжко вимучений донос у «Літературну Україну» на Ліну Костенко. Непристойно сьогодні говорити про те, що тебе погрозла книжка Симоненка, а завтра, як і вчора, винохувати і цькувати Симоненкові начала в українській літературі: свою суб'єктивну переляканість видавати за об'єктивний закон природи і вимагати її від інших, а своє становище, свій авторитет і свої знання використовувати не для підтримки чесного напрямку в літературі, а для того, щоб накинути флер інтелектуальності на свої вельми користливі функції літературного конвоїра.

Одне слово, таким людям треба сказати: лйте сльози над Симоненком, запевняєте, що любите його, — так учіться в нього бути людьми, а не тими донощиками і фарисеями, про яких сказав Шевченко:

«О роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш?!»

(«Український вісник», вип. IV)

Заява Івана Дзюби

Київський півтижневик «Літературна Україна» від 6 січня 1970, тобто в першому числі за цей рік, подав широке повідомлення про засідання президії правління Спілки письменників України, «яке нещодавно відбулося під головуванням Ю. Збанацького» і на якому «розглядалося питання про І. Дзюбу». Про справу доповідав В. Козаченко, голова Київської письменницької організації, правління якої «ухвалило виключити І. Дзюбу із членів Спілки письменників». Одним з пунктів оскарження була «видана за кордоном брошура „Інтернаціоналізм чи русифікація“, написана з політично хибних, немарксистських позицій». В оскарженні говорилося також про «його промови та виступи з націоналістичним забарвленням, з гаслами політичного анархізму» тощо.

«Після цього, — сказано в повідомленні, — на засіданні виступив І. Дзюба. З'ясовуючи свою позицію в обговореному питанні, він зачитав текст заяви».

В обговоренні справи взяли участь: Ю. Збанацький, П. Усенко, Ю. Смолич, Л. Новиченко, Д. Павличко, Б. Чалий, А. Головка, Я. Баш, І. Драч, Б. Олійник, П. Панч, Д. Ткач, І. Цюпа, П. Загребельний, А. Мороз, В. Собко, М. Зарудний, В. Коротич та Ю. Мушкетик.

Дискутант визнали Дзюбину заяву «лише як перший крок до усвідомлення помилкової, неприйнятної творчої практики». З огляду на те, «що І. Дзюба висловив свій протест проти використання його праць ворожими ідеологами» і що він «жалкує, що деякі його рукописи потрапили за кордон», — президія СПУ визнала «за можливе залишити І. Дзюбу в членах Спілки письменників». Одночасно з боку президії висловлено йому «суворе попередження».

На цьому засіданні змінено склад редакційної колегії «Літературної України», з якої вибули Маргарита Малиновська, Василь Минко та Анатолій Мороз.

ТЕКСТ ЗАЯВИ: ДО ПРЕЗИДІЇ СПУ

Останнім часом на Заході, зокрема в середовищі української еміграції, часто згадувано моє ім'я, притому нерідко в прикрих для мене контекстах. Подекуди мені там «співчують» і зі мною «солідаризуються» люди, з чийми антикомуністичними поглядами я ніколи не мав і не збираюся мати нічого спільного. Деякі кола не зупиняються навіть перед

тлумаченням моєї творчості в дусі антирадянської пропаганди. Часом політиканське суєслів'я заходить так далеко, що мене оголошують ні більше, ні менше, як ватажком нібито існуючого на Україні націоналістичного підпілля. Подібна провокаційна маячня була б тільки смішна, якби не знаходила свого вдячного споживача і тим не ставила під загрозу мою громадянську репутацію.

Тому вважаю за потрібне нагадати, що як радянський літератор я стояв і стою на громадянських позиціях, які нічого спільного ні з ідеологією українського буржуазного націоналізму, ні з будь-якими концепціями ворожнечі народів і лондоненависництва не мають. На національні проблеми — як зрештою і всякі інші — я завжди прагнув дивитися з погляду принципів наукового комунізму, вчення Маркса-Енгельса-Леніна, вбачаючи перспективи їхнього успішного розв'язання на шляхах виконання ленінських заповітів і комуністичного будівництва.

Я був і буду зі своїм народом, моє життя і праця невіддільні від життя і праці радянського суспільства. І тільки в такому зв'язку для мене стоїть і має в моїх очах сенс усе, що я пишу. Найменування «націоналіст», хто б у нього що не вкладав, не приймаю, бо виходжу з глибокої поваги до кожного народу і ніякого патіортизму не мислю поза ідеалами дружби і взаємозрозуміння народів, поза загальнолюдськими проблемами та цінностями.

26. XII. 69 р.

Іван ДЗЮБА

(Правопис оригіналу збережений. — Редакція.)

Комітет Оборони й Допомоги Українським Політичним В'язням

АВСТРАЛІЯ